

Enes MIDŽIĆ

ALEXANDRE PROMIO U HRVATSKOJ 1898.

ili

**U potrazi za izgubljenim filmom između publike i
nekoliko država**

Dubrovnik, srpnja 2006.

Kazalo:

"Otkriće".....	3
<i>Cinématographe</i> i rođendan kinoprikazivanja.....	5
Onodobne snimke - <i>actualités</i>	6
Što znam o Promiou.....	8
O filmu u Hrvatskoj - prikazivanja i snimanja	9
<i>La Cinémathèque Française, Alexandre Promio, Autriche-Hongrie (aujourd'hui Croatie)</i>	10
<i>Association Frères Lumière</i>	11
<i>Carska i kraljevska ratna mornarica</i>	14
Jubilarna izložba i snimke pomorskih manevara	15
Vojni snimci, pomorski manevri austro-ugarske mornarice	19
Dolazak i sidrenje broda - <i>Arrivée d'un bateau et mise à l'ancre</i>	19
Pozdrav s jarbola - <i>Salut dans les vergues</i>	20
Priprema za boj - <i>Branle-bas de combat</i>	20
Iskrcavanje i puščana paljba - <i>Débarquement et le feu de mousqeterie</i>	21
Regata (prolazak) - <i>Régates (aller)</i>	23
Regata (povratak) - <i>Régates (retour)</i>	24
Trka mornara - <i>Course de matelots</i>	25
Zaključak.....	27
PS – sasvim osobno	27
Literatura.....	30

"Otkriće"

U studenom 2005., tražeći neke filmove s kraja XIX st., naišao sam na australskoj internetskoj stranici *Senses of Cinema*¹ program francuskih eksperimentalnih filmova, koje je priredila *Francuska kinoteka* od 3. svibnja do 2. srpnja 2000. u Parizu. U toj sam filmskoj panorami među više od 400 naslova, rekao bih sretnom slučajnošću, uočio *Salut dans les vergues de Alexandre Promio, Sibenik, 28 ou 29 avril 1898*².

Zapravo *Sibenik* sam prvo uočio, ta se riječ sama izdvojila, zabljesnula je i zazvučala poznato. No, je li to oznaka mjesta snimanja koje se zove kao i naš Šibenik ili možda nečeg drugog? Radi li se možda ipak o gradu Šibeniku, Hrvatska? Ukoliko se to pokaže točnim onda je snimatelj *Društva Lumière*³ znameniti Alexandre Promio snimao u Hrvatskoj. Već je sama mogućnost zvučala sjajno. To zasigurno nije sve, mora toga biti još. Daljnjim istraživanjem taj se navod potvrdio i u katalogu manifestacije koji je 2001. izdala *Francuska kinoteka* u suradnji s fondacijom *Mazzotta* iz Milana⁴. Naslov je autentičan, a *Sibenik* nije neka tiskarska greška. Samo to i ništa više.

Premda bih trebao od ranije znati o ev. Promioovom snimanju u Hrvatskoj, ipak pregledavam knjige koje se bave našom ranom filmskom poviješću. Možda mi je što i promaklo, možda postoji neki neidentificirani materijal, neke naznake snimanja iz tog vremena. Novijih radova o tom razdoblju nema, a kod starijih niti takvo snimanje niti Promio. Kada se spomene Promio svi se sjete Venecije i vožnje kamere u gondoli. Prva snimka u pokretu. To je opće mjesto.

Kako prolaze dani sve sam više uvjeren da je to značajan trag. Alexandre Promio, snimatelj *Društva Lumière* u Šibeniku 1898. uzbuđljivo zvuči, a mogućnost da su njegove snimke sačuvane graniči s fantazijom. To bi bilo prije svih dosad poznatih snimanja u Hrvatskoj, a i

¹ *Senses of Cinema*, ISSN 1443-4059, Australija

² *Jeune, Dure et Pure! Une histoire du cinéma d'avant-garde et expérimental en France*. *Senses of Cinema*.

³ *Société Lumière*.

⁴ Nicole Brenez, Christian Lebrat, *Jeune, dure et pure! Une histoire du cinéma d'avant-garde et expérimental en France*, 2001.

prije "prvog sačuvanog filma" snimljenog u Hrvatskoj "čuvenog" filmskog fragmenta *Šibenska luka* (F. Mottershaw, 1904.).⁵ Neosporno je da su filmovi na našem tlu snimani praktički od prvih godina izuma, o tome se pisalo, ta bili smo dio civilizirane imperije, ali to da su možda i sačuvani poticaj je novog istraživanja. Trag je bio izazovan, a rezultat iznenađujući. O tome se u Francuskoj očito zna, no prirodno je da oni nemaju neku posebnu potrebu da nas na to upozore. Treba proučavati njihovu povijest, u koju su utopljeni fragmenti naše.

Prespavao sam te podatke, zatomićući uzbuđenje i maštanje o "velikom otkriću", to je zasigurno na izvorima istraženo, ali kod nas nije poznato. Ili je ipak poznato? Ukoliko u prethodnih stotinu godina nije uočen taj filmski dokument već je sam katalog i kinotečni program, star šest godina, mogući izvor podataka, a filmovi su zasigurno obrađeni ranije. Svi su to mogli pročitati. Prošlo je preko stotinu godina, pet se država promijenilo, raspala se austro-ugarska monarhija, propala kraljevina Jugoslavija, NDH nije dugo trajala, raspala se socijalistička Jugoslavija, pa čak ni sada naš kinotečni fond nije u našem posjedu niti postoji cjelovita slika o filmu od njegovih početaka. Još nismo izgradili sustav koji omogućava odgovore na takva pitanja.

Pustio sam diskretno glas o svom "otkriću", o mogućem proširenju povijesti filmskog zapisa u Hrvatskoj za šest godina unatrag, ne specificirajući izvor već samo godinu. Propitivao sam se i o institucionalnim vezama s *Francuskom kinotekom*, a one su slabe, gotovo nikakve. Zapravo nema ih, kao da su blokirane. Već neka recentna iskustva dopisivanja s njima govore o slabom, dapače nikakvom odzivu. Opipavao sam bilo interesa, ali to nije izazvalo neku veću znatiželju, nitko se nije nudio ni odgovarao svojim vezama, utjecajem i znanjem. No, to je jedna druga hrvatska priča.

Pisani kontakti s mogućim izvorima informacija, telefonski pozivi, internetska lutanja gube se u uzaludnosti. Preko "veze" u Francuskoj pokušao sam dobiti više podataka s izvora, ali valjalo se osobno zaputiti tamo. U pripremi puta preko hrvatskog veleposlanstva najavljujem se

⁵ Vidi: Enes Midžić, *Krunidba srpskog kralja i Šibenska luka ili Arheološko istraživanje prazne filmske limenke*, Hrvatski filmski ljetopis, 2006.

Francuskoj kinoteci, što je u probijanju kroz francusku poslovičnu administraciju potrajalo. Trebalo je naći novac, osloboditi se obveza i tek negdje pred Uskrs, pet mjeseci nakon "otkrića" pojavila se mogućnost putovanja.

Slabo poznajem Pariz, ali vežu me lijepe uspomene. To je moj četvrti radni dolazak. Tu sam pred 38 godina snimio fotografije s kojima sam prvi puta nastupio na *Zagrebačkom salonu* i prvoj samostalnoj izložbi, pred šesnaest godina snimajući film sa Boganom Žižićem i Igorom Zidićem o Vlahu Bukovcu, istodobno i sasvim nenadano, dobio sam *grand prix* za snimateljski rad u Gamulinovu filmu *Posvećenje mjesta* na UNESCO-vom festivalu, a pred deset godina sa Željkom Senečićem snimao prizore za film o Josipu Račiću. To su poticajna sjećanja koja pobuđuju nadu da bi i ovaj pohod na Pariz mogao biti uspješan. Sada su mi vodilja Lumière, *cinématographe* i Promio. Treba stvari postaviti u kontekst vremena u kojem je snimka nastala.

***Cinématographe* i rođendan kinoprikazivanja**

Obilazim poznata mjesta, Boulevard des Capucines br. 14. Tu je kažu u suterenskom *Indijskom salonu Grand Cafée* rođena kinematografija 28. prosinca 1895., a za predstavu s filmovima Louisa Lumièrea prodano je 33 ulaznice. Doduše, oni koji tragaju za rođendanima susreću se s više datuma i više kinematografskih sustava.

Cinématographe je zamislio Louis Lumière, konstruirao glavni tvrtkin inženjer Eugène Moisson, proizvodio tvorničar znanstvenih instrumenata Jules Carpentier, a patentiran je 13. veljače 1895. godine pod s nazivom *aparatus za produkciju kronofotografskih slika*. Na uređaj u kutiji veličine oko 19 x 19 x 12 cm, s pokretačkom ručicom sa stražnje strane, pričvršćivala se spremnica s filmom širine 35 mm i dužine oko 17 m. S dva okreta ručice u sekundi postizana je učestalost od 16 sl/s. Prema patentnoj prijavi, predviđena učestalost snimanja bila je 20 sl/s uz ekspoziciju od 1/50 s, a u praksi je iznosila 15 ili 16 sl/s. Prvotno je film za *cinématographe* imao perforaciju kružnog oblika, smještenu obostrano na donjoj trećini slike, i to po jedan par uz svaku sličicu. Od 1896. godine u Europi je sve više filmova, kamera i projektor s Edison-

Dicksonovim normama i od tada se filmovi *Društva Lumière* kopiraju i na film s Edisonovim perforacijama. Kružne perforacije bile su značajka samo filmova *Društva Lumière*, što je kasnije bilo presudno u identifikaciji filmova koji nisu bili obuhvaćeni njihovim katalozima.

Mnogi smatraju da je "sretnom slučajnošću" Louis Lumière izabrao 35 mm filmsku vrpca, a činjenica je da je krenuo u razvoj svoga sustava na iskustvima Edisonova 35 mm *kinetoscopa*. Edisonov konstruktor kinematografskog sustava W. K. L. Dickson osmislio je film širine 1 3/8 inča⁶ (35 mm), fotogram veličine 1 x 3/4 inča (25,4 x 19,1 mm) s omjerom stranica 4 : 3 (1,33 : 1). Uz svaki fotogram su po četiri para obostrano postavljenih perforacija, kojih je na jednu stopu 16 parova. Te su mjere odredile standarde profesionalne kinematografije, koji uz minimalne izmjene traju do danas. Kinematografski film širine 35 mm, oblikovan 1889. godine, patentiran je 24. kolovoza 1891. godine.

Za djelotvorni i jednostavni sustav *cinématographe*, kameru, kopirku i projektor, može se reći da je njime dovršen izum filmske kinematografije, a sve ostalo su tehnička i tehnološka dotjerivanja, u kojima do pojave zvučnog filma i filma u boji nije bilo značajnijih kvalitativnih pomaka. U svakom slučaju *cinématographe* Louisa i Augusta Lumièrea, sinova Antoina, tvorničara fotografskog materijala iz Lyona, prvi je djelotvorni i cjeloviti kinematografski sustav. Edisonova filmska vrpca i jednostavni Lumiereov sustav snimanja, kopiranja i projiciranja, pobijedili su u trci mnogih za osvajanje novog tržišta i inauguraciju globalnog filmskog medija.

Onodobne snimke - *actualités*

U Francusku se krajem XIX st. poduzetnošću braće i *Društva Lumière* slijevahu filmske snimke iz cijeloga svijeta, koje su napravili njihovi snimatelji kamerom *cinématographe*. Sustav *cinématographe* nije se prodavao, već je na njega davana koncesija, a Louis Lumière je obučio cijelu generaciju profesionalnih snimatelja, koje je uputio u svijet.

⁶ Engl. *inch* = 25,4 mm. Inč (od lat. *uncia* – dvanaestina) je engleska mjera za dužinu koja odgovara našoj staroj mjeri palac. Inč je dvanaesti dio stope (engl. *feet* – 30,48 cm) i 1/36 dio *yarda* (0,914 m), a sam je podijeljen na dvanaest crta (engl. *lines*). Prema njem. *Zoll* – palac kod nas se koristi i naziv col.

Odvojeni od Lumièreove tvornice, sami su razvijali i projicirali filmove. Najpoznatiji su bili Alexandre Promio, Felix Mesguich, Francis Doublier i Maurice Sestier, a uz njih i Marius Chapuis, Pierre Chapuis, Gabriel Veyre, André Carré, Félicien Trewey te Matt Raymond.

Praktički su skoro sve snimke sačuvane, obrađene i katalogizirane, prema onodobnim katalogima prodaje filmova, što je važno za našu priču. Od snimaka iz razdoblja 1895. do 1905. sačuvano je 1.423 smotka filma, koji su pod nazivom *actualités* predstavljali kratke scene prizora iz stvarnosti.

CINÉMATOGRAPHE (1897.)

Filmovi su većinom statični kadrovi, te snimljeni uglavnom u jednom kadru. U oko 200 filmova pojavljuju se vožnje ili filmski trikovi. Općenito u ukupnom opusu njihove tvrtke nalaze se sljedeće teme: vojni i pomorski prizori – manevri i defilei, prizori svakodnevnice – ulice i tržnice, institucionalne snimke – ceremonije i putovanja službenih osoba, komične ili povijesne priče, prizori iz cirkusa ili *music-hall-a*, snimke iz svijeta rada – radnički i seljački te obiteljske snimke braće Lumière. Te su teme snimljene na smotku filma od 15 do 17 m, trajanja 45 do 55 s, s prosječno 800 fotograma uz učestalost od 16 sl/s.

Krajem 1897. godine braća Lumière, koji nisu vjerovali u veliku budućnost filma, prodali su svoje patente tvrtci *Pathé*, a filmove su snimali do 1905. Danas se zbirka filmova *Društva Lumière* nalazi u postupku uvrštenja u *UNESCO*-vu riznicu svjetske baštine.

Što znam o Promiou

Jean Alexandre Louis Promio (Lyon, 1868. - Paris, 1926.). Njega smo usput spominjali na studiju. Prva snimka s kamerom u vožnji, u Veneciji na gondoli. To je sve, no nama snimateljima bilo je to važno. Pisao sam o njemu. Malo.

ALEXANDRE PROMIO

Alexandre Promio, tada asistent jednog lionskog optičara, jedan je od gledatelja na projekciji filmova u sklopu *Kongresa udruge francuskih fotografa*⁷ u Lionu od 10. do 12. lipnja 1895. godine. Odlučuje ase za poziv snimatelja i 1. ožujka 1896. zapošljava u *Društvu Lumière*. Već je u svibnju kao snimatelj i promotor sustava u Švicarskoj, u lipnju u Španjolskoj, u srpnju u Londonu, u rujnu u New Yorku i Chicagu, u studenom u Italiji a u prosincu u Alžiru. Vrlo je brzo proputovao mnoge zemlje snimajući i promovirajući *cinématographe* u Rusiji, Belgiji, Švedskoj, Turskoj, Njemačkoj, Egiptu, Palestini i (po svemu sudeći) u Hrvatskoj te mnogim drugim zemljama. Ubrzo postaje glavni snimatelj tvrtke. Alexandre Promio je zapisan u povijesti filma po jednoj od prvih vožnji kamere, a zasigurno prvoj plovidom, što je izvedeno gondolom u Veneciji 13. prosinca 1896. - *Panorama du Grand Canal pris d'un bateau*. I nakon toga Promio često, kao i drugi snimatelji toga doba, postavlja kameru na neko vozilo i snima u vožnji, bilo da je riječ o vlaku, kao što je to radio u Palestini, palubi broda, žičari na Mont Blancu i sl.

Snimatelji su svojom pojavom i pozivom izazivali pažnju. Od prvih dana snimatelje kao i fotografe privodi policija i milicija, civilna i vojna, službe sigurnosti, revni portiri i svjesni građani i tjelohranitelji, jer često ne mogu proniknuti što zapravo oni snimaju i za koga, baš kao danas. Jedan od prvih koji je s policijom imao posla je Alexandre Promio. Njegova ručicom pokretana kamera, postavljena na fotografski stativ, u Istanbulu je policajcima izgledala kao mitraljez, te je Promio završio u zatvoru.

⁷ *Société Photographiques de France*

Promio je obučio više snimatelja, a bavio se i režijom. Godine 1897. između puta u Rusiju te puta u London snimio je u mjesec dana dvadesetak filmova s kojima se uvrstio u preteče povijesnog filmskog spektakla, kao što su: *Ubojstvo vojvode od Guisa*, *Neron iskušava otrove na robovima*, *Smrt Robespierrea*, *Ubojstvo Marat-a*, *Faust itd.* Od 1904. vodi tvrtku *Périphote et Phtorama* gdje snima panoramske filmove za sustav *photorama* (360°), također izum braće Lumière. Od 1907. do 1910. je u tvrtci *Téophile Pathé*⁸ redatelj i rukovoditelj produkcije. Od 1911. do 1924., s prekidom od dvije godine u vojsci, je u Alžiru gdje radi i snima za državnu upravu, a snima i filmove za tvrtku *Éclair*.

O filmu u Hrvatskoj - prikazivanja i snimanja

Kakva je situacija u Hrvatskoj? Filmske projekcije u Rijeci, koja je pod mađarskom upravom⁹, najavljene u lokalnom tjedniku na mađarskom jeziku *Magyar Tengenpart* 20. rujna 1896., nisu se održale zbog kvara na uređaju.¹⁰ Prve su filmske projekcije održane Zagrebu od 8. do 16. listopada 1896. Organizirali su ih zagrebački fotografi i poduzetnici Rudolf Mosinger i Lavoslav Breyer u dvorani hrvatskog pjevačkog društva *Kolo*, u zgradi u kojoj je od 50-ih godina smještena *Akademija dramske umjetnosti*. U tisku je objavljeno da će vlasnik kinematografa, a to je bio poduzetnik iz Graca Samuel Hofman, snimiti prizor na Jelačićevom trgu, međutim osim te objave nije ništa ostalo, niti možebitna snimka niti pak zapisi o njoj.¹¹

Poznato je da su tršćanski pioniri filma Giuseppe Stancich i Enrico (Heinrich) Pegan prikazivali, a možda i sami snimali filmove; *Kazališna ulica u Zadru*, *Ruski ples u Zagrebu* i *Bura na moru kod Opatije*, o kojima pišu zagrebački *Obzor* 22. kolovoza 1898. i ljubljanski *Slovenski narod* 4. listopada 1898.¹² Naredne je godine u Rijeci poduzetnik Johan (Giovanni, Jean, Ivan) Bläser prikazivao (i vjerojatno sam snimio) film

⁸ *Compagnie Téophile Pathé.*

⁹ Rijeku su nakon Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. prijevarom prisvojili Mađari kao svoj *corpus separatum* - posebno s ugarskom krunom spojeno tielo.

¹⁰ Dejan Kosanović, *Prvi koraci filma u Rijeci 1896 – 1918.*

¹¹ *Agramer Zeitung*, 9. listopada 1896. (I. Škrabalo, D. Kosanović S. Knežević)

¹² Dejan Kosanović, *Prvi koraci filma u Rijeci 1896 – 1918.*

Korzo u Rijeci, a prikazivan je u više gradova. Tijekom 1902. godine mađarski snimatelj Bela Zitkovski je za *Uraniju* iz Budimpešte snimio film *Na vodama Kvarnera*, ambiciozniji rad s dijelovima: *Snimka iz brzog vlaka dolaska u Rijeku – Riječki korzo – Vađenje potopljenog broda Ika iz mora – Zalazak sunca*. Nakon toga snimio je više filmova duž jadranske obale. Tijekom ljeta 1903. Stanislaw Noworyta je snimio film *Plaža u Crikvenici*, a krajem godine Johan Bläser prikazuje filmove *Riječka luka, Porinuće Szigetvara u brodogradilištu na Uljaniku, Isplata mornara na brodu Radetzky i Mornari se zabavljaju na palubi jednog broda*.¹³ Ti filmovi, kao i prethodne snimke, nisu sačuvani ni opisani iscrpnije.

Dugi je niz godina prvi sačuvani filmski zapis u povijesti filma u Hrvatskoj, filmski fragment *Šibenska luka* iz 1904. godine pripisivan hrvatskom snimatelju poljskoga podrijetla Stanislawu Novoryti. Taj je podatak ispravljen tek u knjizi *Filmovi u Hrvatskoj kinoteci pri Hrvatskom državnom arhivu 1904 – 1940.*, a snimatelj je britanski filmaš Frank Motherrshaw. Ali to je jedna druga priča, sada već poznata, iako čeka svoj nastavak i razjašnjenje.

La Cinémathèque Française, Alexandre Promio, Autriche-Hongrie (aujourd'hui Croatie)

Vratimo se zbilji sadašnjosti i Parizu. Obnavljajući uspomene između ostaloga usput obilazim Trocadero, sa starim sjedištem kinoteke. Glavni je ulaz zatvoren, cijeli je kompleks u rekonstrukciji i prazan. Kinoteka je smještena u nove prostore, u bivši američki kulturni centar. *Francuska kinoteka*, rue de Bercy 51, dugom je vožnjom metroom udaljena od starog središta.

Čekajući već znatno ranije telefonski ugovoreni sastanak u *Francuskoj kinoteci*, za koju sam pretpostavio da imaju film iz programa koji su prikazivali, te znajući ponešto o francuskoj administraciji, ali i složenosti arhivističkih službi, još sam jednom telefonski potvrdio što me zanima: Alexandre Promio i njegov film. Rekli su tada da od Promioa imaju samo

¹³ Ibid.

jednu kovertu s fotografijama iz nekog kasnijeg filma, u kojem je radio kao fotograf. To je bio hladni tuš, očekivao sam da će ulaskom u kinoteku biti dostupni svi podaci, a i film koji su prikazivali pred pet godina. Nije to dobro zvučalo, mislio sam da je film u njihovu posjedu. No, kada sam došao u zakazano vrijeme u medijateku, nakon dužeg čekanja rekli su da nemaju ni kovertu. Ispričavali su se. Ne znaju kako je to moguće. Ohladio sam se jer sam očekivao da znamenita kinoteka ima sve.

U biblioteci kinoteke potražio sam moguće daljnje podatke u Promiou, a u katalogu filmova braće Lumière tražio tragove snimanja u Hrvatskoj. Našao sam. Uz nekoliko je filmova pisalo mjesto snimanja: ***Autriche-Hongrie (aujourd'hui Croatie), Pula ou Šibenik, Istrie ou Dalmatie – Austro-ugarska (danas Hrvatska), Pula ili Šibenik, Istra ili Dalmacija***. Uredno je navedeno i s najosnovnijim podacima opisano postojanje sedam filmova koje je Alexandre Promio snimio 28. i 29. travnja 1898. Mnogo više od očekivanog jednog filma, ali gdje je taj film odnosno gdje su ti svi filmovi ako nisu u kinoteci? Naravno, *Association Frères Lumière - Fondacija braće Lumière*. Treba se obratiti njima. To sam našao u literaturi, a to su mi savjetovali i u kinoteci.

Nažalost u kinoteci nisam uspio kupiti knjige, publikacije, DVD ili neki druge materijale, nema još dućana. Za daljnja se istraživanja u kinoteci, nakon ovog u kojem sam film nije nađen, ponovno trebalo naručivati, zakazivati, čekati i sl. Nemam vremena prolaziti administrativno kompliciranu i složenu komunikaciju u kojoj je avantura, meni kao strancu, dobiti telefonski nekog upućenog, a na koji se javi snimljeni glas koji vam kaže da po vlastitu izboru pritišćete brojke za pojedine službe. Došao sam u krivo vrijeme i s nedovoljnom institucionalnom potporom, premda sam imao nesebičnu pomoć iz našeg veleposlanstva.

Association Frères Lumière

Sada u kratkom vremenu teško je bilo što organizirati, a moje pariško vrijeme i sredstva su ograničeni. Nalazim osnovne podatke o *Association Frères Lumière, Archives du Film et du dépot légal*, nalaze se izvan Pariza, 78395 Bois d'Arcy Cedex. Na telefon se ne javljaju, na e-poštu

nema odgovora. Uskrs je pred vratima. Pa ipak na kraju upornost se isplatila. Javlja se Mme Nathalie Morena, ljubazna i informirana osoba, ali sada u velikom tjednu nemoguće je dobiti termin za sastanak.

Gospođa Morena je iskreno začuđena što oprezno (i skromno) pitam za jedan film *Salut dans les vergues* Alexandra Promioa, ta oni ih imaju svih sedam. Sve je katalogizirano i u posjedu *Association Frères Lumière*. E-poštom šalje popis tih filmova, a prema jedinstvenom i recentnom katalogu svih filmova *Društva Lumière*. Uz to šalje kopiju onodobnog članka koji će više osvijetliti okolnosti snimanja: *F. Silas, Le Cinématographe français à l'Exposition jubilaire de Vienne, Bulletin du photo-club de Paris, Paris, no 88, mai 1898., p. 177 – 178.*

Nakon nekoliko izmijenjenih e-poruka, kada se Mme Morena uvjerila u ozbiljnost mojih nakana te dobila podatke da sam sveučilišni profesor (po profesiji snimatelj), autor dvaju stručnih knjiga te izjavu da ću pisati za stručni časopis *Hrvatski filmski ljetopis*, stiže i iznenađenje: e-poštom dobivam u elektroničkom obliku i sam film *Salut dans les vergues* (samo za osobnu uporabu i pomoć u pisanju članka).

Gledam pristigli film ***Salut dans les vergues*** na prijenosnom računalu. Elektronička inačica je u niskoj rezoluciji ali dovoljno dobra za analizu i za crtež koji radim prema elektroničkoj slici. Film je uzbudljiv, u jednom je kadru i traje 44 s. Brod naše ratne mornarice, valjda kurirski. Brik¹⁴ jedrenjak s dva jarbola (križnjak) vjerojatno iz sredine 19. stoljeća, koji je na oba jarbola razapinjao križna jedra, a

POZDRAV S JARBOLA - CRTEŽ

na krmenom jarbolu imao i sošno jedro. Pretežito su to bili trgovački brodovi, a u ratnoj se mornarici koristio kao kurirski brod. Jedrenjak snimljen s desnog boka je vezan krmom uz bovu u moru, a pramcem je okrenut i vezan uz obalu koja se na snimci ne vidi. Uz krmu je podignut

¹⁴ Engl. *brig*, franc. *brick* i *brig*, njem. *brigg*.

pomoćni čamac, a na pramcu je zastava austro-ugarske mornarice. U daljini odnosno dubini zaljeva kamena obala s malo makije i pokoje drvo na sljemenu brdašca. Kamera je statična, nije sasvim u "libeli" i kadar malo "visi". Total prizora koji nije sasvim korektno komponiran, te se sadržaj nalazi previše desno. Uz konopce se diže desetak pomorskih signalnih zastava. Pomorci će valjda znati što znače. Mornari u tamnim hlačama i svijetlim košuljama se hitro počinju penjati uz ljestve, razmještaju simetrično na križevima jarbola. Na donji se križ svakog jarbola razmješta po pet mornara sa svake strane jarbola, na srednji po četiri sa svake strane, a na najgornji po dva sa svake stranu. Ukupno je na jarbolima 44 mornara, a još je šest poredano na kljunu pramca. Skidaju kape i tri puta ih dižu uz zrak uz pozdrave (hura). Četiri mornara, koji su dizali zastave, šetkaju se na palubi. Jedan mornar na krmi sjedi uz čamac, a uz njega je vjerojatno časnik ili dočasnik, u tamnoj uniformi koji također diže kapu. Upečatljiva scenska slika - *Salut dans les vergues*. Spektakularno, bolje od sletskih proslava kojih smo se nagledali u prošlom stoljeću. Mora da su mornari mnogo znoja prolili u "drilu". Svaki je treći mornar Hrvat, a ostalo su mornari iz cijele carevine. Da to je *Carska i kraljevska ratna mornarica - Kaiserliche und Königliche Kriegsmarine (K. u. K. Kriegsmarine)*.

Želim vidjeti i ostale filmove, želim ih imati, posjedovati. Veliki je tjedan. Svi su nedostupni, kako i priliči, a vrijeme mi odmiče. Sada s osnovnim podacima tražim po specijaliziranim knjižarama već objavljene knjige s tim gradivom. Nakon lutanja, a prošao sam ih dosta, nailazim na jednu sjajnu, u ulici iza ugla Disneyeva dućana na Champs Eliseeu. Knjige nisu nove, izašle su pred sedam i više godina, te od nekoliko meni zanimljivih nalazim jednu: Jean-Claude Seguin, *Alexandre Promio ou les énigmes de la lumière* (1999.). I tu su podaci o snimanju u Hrvatskoj, svi filmovi koji me zanimaju, a i članak F. Silasa. Za Francuze, znalce i informirane to je prošlomilenijski snijeg, a za nas otkriće.

Prošao je Uskrs. Pariško mi je vrijeme isteklo. Ostajem u vezi s Mme Morena u *Association Frères Lumière*, i s obećanjem da će mi poslati sve filmove putujem kući.

Carska i kraljevska ratna mornarica

Zagreb. S jednim filmom "u džepu" iščekujem filmove, a o kojima se skoro svakodnevno vode razgovori i razmjenjuje e-pošta na relaciji Zagreb – Pariz – Bois d'Arcy Cedex – Pariz – Zagreb. Film *Salut dans les vergues* pokazujem urednici svoje druge knjige Dijani Nenadić, kako bih "tajnu" iznenađenja ipak s nekim podijelio. Tražim literaturu u kojoj bi prepoznao i identificirao brod sa snimke. I tu se susrećem s činjenicom da je, osim za rijetke stručnjake, zaboravljano sve što je također dio slavne povijesti hrvatskog pomorstva. Od tisuću fotografija koje je carski i kraljevski fotograf Alois Beer sustavno snimao u ratnoj luci Pula jedva što je objavljeno. Pohranjene su u *Austrijskom državnom arhivu* u Beču, a zasigurno je i u Puli nešto sačuvano, ali nisam sada u mogućnosti i to istraživati. Ova filmska snimka ujedno je i najstariji filmski dokument naše mornarice.

Austro-Ugarska monarhija, unutar koje smo možda bili provincija, ali i trojedna kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija, kao da nije postojala, a njena mornarica kao da nije naša.¹⁵ Tek se kroz članke u Hrvatskom vojniku o našoj (austro-ugarskoj) mornarici, s početka 90-ih, te knjiga poslije 2000-te, dade se izvan uskih stručnih krugova razabrati dio te povijesti koji je i doveo snimatelja *Društva Lumière* u Šibenik i Pulu. Što je tu bilo zanimljivo za Promioa i konačno braću Lumière? Njegova snimka je najstariji filmski dokument naše mornarice odnosno *Carske i kraljevske ratne mornarice* austro-ugarske monarhije.

Pula. Sredinom 18. st. malo je selo okruženo malaričnim močvarama s 600 stanovnika, a odabirom za izgradnju pomorske baze austro-ugarske mornarice, u skoro 15 godina izrasta u grad s 17.000 stanovnika. Tu je zapovjedništvo ratne luke, centar za veze, pomorsko minsko zapovjedništvo, baza hidro-zrakoplova, hidrografski ured, zvjezdarnica, *Dom mornarice*¹⁶ itd. Pomoćne se baze grade u Šibeniku i Boki

¹⁵ Austro-ugarska dvojna monarhija obuhvaćala je današnju Austriju, Češku, Slovačku, Mađarsku, Hrvatsku (Trojedna kraljevina Hrvatska, Dalmacija i Slavonija – s Bokom Kotorskom i Vojvodinom, dok su Istra i dijelovi Kvarnera pripadali austrijskim krunskim zemljama, a Rijeka i Hrvatsko primorje Mađarskoj), Sloveniju, te dijelove Poljske, Bjelorusije, Rumunjske i Italije. Istočna obala Jadrana, od Tržiča na sjeveru, do Budve na jugu, uključivala je današnju talijansku obalu s Trstom.

¹⁶ Danas *Dom hrvatske vojsku*, u kojem se održavaju prijami u povodu nacionalnog filmskog festivala.

Kotorskoj, a uređuju i mnoge luke na Jadranu. Obala je podijeljena na zapovjedništva pomorskih područja u Trstu, Šibeniku i Herceg Novom. *Carska i kraljevska ratna mornarica* krajem je 19. st. suvremenije pomorska sila koju čini momčad s oko 34 % Hrvata, a oko 7 % ih je u časničkom kadru. Takve sile nije prije ni poslije bilo na ovim prostorima. Nakon što su krajem I Svjetskog rata mornaricu preuzeli predstavnici Narodnog vijeća Države SHS (Srba, Hrvata i Slovenaca), vrlo su brzo taj ratni plijen razgrabile sile Antante.¹⁷ Ostale su samo knjige, fotografije i filmski zapisi.

Jubilarna izložba i snimke pomorskih manevara

Prema članku F. Silasa za bilten pariškog foto-kluba, koji je naslovljen *Manevri austrijske mornarice*, u Puli i Šibeniku je snimljeno oko 15 filmova (nespecificirano), pobliže navodi 11, i kaže da su u Beču prikazani na jubilarnoj izložbi netom poslije snimanja. Uglavnom se radi o prizorima manevara naše mornarice. Između ostalih sniman je i film, naveden pod brojem 10. *Danse nationale (Kolo) - Nacionalni ples (Kolo)*. On mi je najzanimljiviji po naslovu i sadržaju.

O kakvoj se to izložbi radi? I to je trebalo istražiti. U čast 50-godišnjice vladavine cara i kralja Franje Josipa I, u Beču, u Prateru, priprema se izložba čije je otvaranje zakazano za 7. svibnja 1898. uz nazočnost slavljenika. Za tu je prigodu izgrađen paviljon, uređeni su prostori, park i pripremljen svečani program. Dio programa, ako ne i sve, priprema uprava *Uranije*¹⁸, znanstveno-umjetničkog kazališta za

JUBILARNA IZLOŽBA

¹⁷ Dario Petković, *Ratna mornarica austro-ugarske monarhije: brodovi u K. u. K. Kriegsmarine s prijelaza iz 19. u 20. stoljeće do kraja Prvog svjetskog rata* (2004.)

¹⁸ Uranija, muza astronomije. Pod tim su imenom djelovale institucije popularizacije znanosti u mnogim gradovima Austro-Ugarske, a po uzoru na berlinsku. Na poticaj dr. Izidora Kršnjavija osniva se 1900. godine u okviru *Društva umjetnosti* u Zagrebu *Znanstveno umjetničko kazalište Urania* u kojem su uz predavanja priređivani znanstveno-popularni programi uz prikazivanje dijapozitiva i filmova. *Urania* je djelovala do 1903. godine, a smještena je u donjim prostorima *Umjetničkog paviljona* na *Trgu kralja Tomislava*.

popularizaciju znanosti. Oni su dogovorili s *Društvom Lumière* da se na izložbi prikažu filmske snimke pomorskih manevara koji se održavaju 28. i 29. travnja u Puli i Šibeniku, nepunih deset dana prije otvaranja izložbe.

Zapravo prema članku nije sasvim jasno dali su oni naručili snimanje, ili je snimanje već ranije zakazano pa su oni iskoristili prigodu prikazati filmove u okviru izložbe. Vjerojatno je snimanje već ranije planirano kao zanimljivost iz standardnog repertoara *Društva Lumière*. Kako izvješćuje Silas iz Lyona je sa slične zadaće doputovao Alexandre Promio sa svojom kamerom *cinématographe*. Program snimanja dogovario je u Puli s umirovljenim kapetanom fregate Rottautscherom (Rottautscher de Malata) te snimao uz njegovo vodstvo i uz suradnju sa zapovjednikom manevara u Šibeniku, kapetanom fregate de Sambuchijem. Prema tom izvješću u Puli i Šibeniku snimljeni su sljedeći prizori:

1. Torpiljarka u pokretu ispaljuje torpeda.
2. Desantni čamac s kojeg se iz topa ispaljuje hitac, mornari skaču u vodu, razvijaju se u strijelce, pucaju i simuliraju napad bajunetama. Iskrcava se top.
3. Most nekog plovila – obrana od torpiljarke.
4. Šibenik. Ulazak brika s otvorenim jedrima, spuštanje jedara, bacanje sidra.
5. Na jarbole se podižu velike zastave, ljudi se uspinju staju na križeve i viču hura.
6. Spuštanje čamca u vodu i njegovo oboružavanje.
7. Smanjenje jedara za plovidbu po lošem vremenu – plovilo se ljulja kao na velikom moru.
8. Regata šest čamaca.
9. Defile tih čamaca.
10. Nacionalni ples (Kolo).
11. Pozdrav na palubi.

Podatak o 15 snimljenih, a s 11 opisanih filmova, koji u svom prikazu daje F. Silas, očito je iz druge ruke. Premda on precizno navodi naslove odnosno sadržaje 11 filmova, u cjelokupnom verificiranom katalogu filmova *Društva Lumière* nalazi se svega sedam filmova. Naime Silas svoj prikaz daje očito prije samih bečkih projekcija i bez kontakta s

Promioom. Poziva se na 30. travnja, samo dan nakon što je snimanje završeno, govori o snimanju koje je obavljeno pred tjedan dana, a članak mu je objavljen u svibnju. To su prizori za koje mu je rečeno da su snimani, ali ne i snimljeni odnosno uspjeli. Moguće je te podatke dobio od kapetana Rottautschera

Odmah po snimanju Promio se vraća u Lyon, razvija filmove i pravi kopije koje se šalju u Beč. Filmovi ostaju vlasništvo *Društva Lumière*. Što se je pritom zbilježilo znade samo Promio. Prema F. Silasu kopije filmova s manevara naše mornarice stigle su u Beč gdje ih je dr. Brezina, vjerojatno ključna programska osoba *Uranije*, uključio u program svečanosti, ali i programsku djelatnost *Uranije*. Podaci o tim prikazivanjima mogu se zasigurno naći u arhivi *Uranije*, a možda i u onodobnom tisku

Konačno sam i ja dočekaao Promioove filmove. Preko Pariza, prijateljskom (diplomatskom) dostavom, stiže mi iz Bois d' Arcya DVD sa sedam Promioovih filmova snimljenih u Hrvatskoj 1898. Pregledavam snimke iz kolekcije *Association Frères Lumière, Archives du Film et du dépôt légal*. Ovaj puta su snimke dobre rezolucije. Filmovi zaštićeni autorskim pravom prikazuju neke prizore s manevara naše mornarice u Puli i Šibeniku. Prema jedinstvenom katalogu *Društva Lumière* ti su filmovi standardni *actualités* na jednu od standardnih tema koje je promoviralo *Društvo Lumière* – vojno-pomorske igre:

kat. br. 836. *Dolazak i sidrenje broda - Arrivée d'un bateau et mise à l'ancre;*

kat. br. 837. *Pozdrav s jarbola - Salut dans les vergues;*

kat. br. 838. *Priprema za boj - Branle-bas de combat;*

kat. br. 839. *Iskrcavanje i puščana paljba - Débarquement et le feu de mousqueterie;*

kat. br. 840. *Regata (prolazak)- Régates (aller);*

kat. br. 841. *Regata (povratak) - Régates (retour);*

kat. br. 842. *Trka mornara - Course de matelots.*

Dva filma iz pristigle kolekcije nije u svom izvješću F. Silas ni spomenuo: *Trka mornara* i *Priprema za boj* (ukoliko potonji ne predstavlja prizor koji

on opisuje kao "obranu od torpiljarke", što je lako moguće). Od prizora što ih F. Silas opisuje u katalogu *Društva Lumière* nema filmova sa snimkama: (1.) Torpiljarka u pokretu ispaljuje torpedo; (3.) Most nekog plovila – obrana od torpiljarke (ukoliko se ne radi o filmu *Priprema za boj*); (6.) Spuštanje čamca u vodu i njegovo oboružavanje; (7.) Smanjenje jedara za plovidbu po lošem vremenu – plovilo se ljulja kao na velikom moru; (10.) Nacionalni ples (Kolo).

Za film kojeg sam najviše čekao, *Nacionalni ples (Kolo)*, Mme Nathalie Morena kaže da vjerojatno nije uspio. U snimateljskom je poslu lako moguće pretpostaviti što može tome biti uzrok. Osim pretpostavke gubitka samog filma mogući problemi zbog kojih snimka nije uspjela ili je eliminirana prije eksploatacije su: greška u radu kamere, greške u laboratorijskoj obradbi i greške u manipulaciji s materijalom. Možda je snimka neoštra (greška kamere, greška objektiva, greška snimatelja), krivo eksponirana (pretamna ili presvijetla), možda je štetno osvjetljena vrpca (pri manipulaciji, ulaganju u kameru, prolaskom kroz kameru, u transportu, u laboratoriju i sl.) ili je vrpca ogrebena, a možda su oštećene perforacije. Moguće da vrpca ima tvorničku grešku. Dakle, i onda kao i danas moguća su prije, za vrijeme i nakon obradbe neprijatna iznenađenja. To se odnosi i na ostale filmove čije prizore F. Silas opisuje, a nema ih u katalogu *Društva Lumière*.

O naručitelju snimanja, koje Silas ostavlja otvorenim i nekako povezuje s Uranijom, nije odgovoreno. Ipak vjerojatno to nije *Uranija*. Promio je, prema navodima iz biografije, preuzeo tu obvezu snimanja četiri mjeseca prije manevara, mnogo prije pisma kojim *Uranija* traži snimke. Pri tome je zanimljivo da je to bilo jedno od zadnjih snimanja sa sadržajem takvog značenja. Godina 1898. bila je sadržajna prekretnica i ti se vojni prizori uglavnom više ne pojavljuju.

Iz Francuske mi dolazi upit o broju fotografija koje želim objaviti u *Hrvatskom filmskom ljetopisu*. Nakon svih dosadašnjih troškova dozvoljavam si samo dvije. Stižu i fotografije, koje su kao i filmovi zaštićene su autorskim pravima *Association Frères Lumière*. Za ostale filmove radim računalne crteže prema snimkama.

Vojni snimci, pomorski manevri austro-ugarske mornarice

Dolazak i sidrenje broda - Arrivée d'un bateau et mise à l'ancre

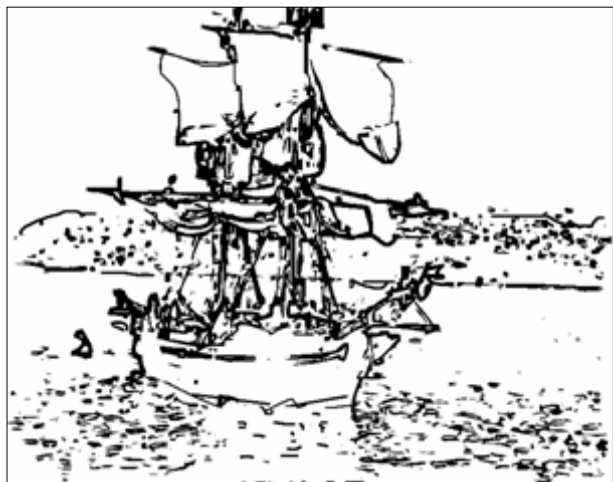
Katalog *Društva Lumière* br. 836.

Snimatelj: Alexandre Promio

Datum snimanja: 28. ili 29. travnja 1898

Mjesto snimanja: Šibenik

Sadržaj: Brik na sidrištu u Šibeniku. U daljini obala, kamen i makija. Brod je s dva jarbola i poluskupljenim donjim križnim jedrima, a gornja su još puna vjetra. Snimljen s desnog boka. Vezan s krme konopom za bovu te vezan s dva konopa s pramca na obalu. Vjerojatno vučen konopima i prethodnom brzinom kreće se prema naprijed, prema obali koja

DOLAZAK I SIDRENJE BRODA - CRTEŽ

se ne vidi. Mornari na jarbolima skupljaju donja jedra i spuštaju gornja, dvojica bacaju sidro s boka broda. Brod zategnut konopom s bove zaustavlja se i kreće unatrag za cijelu svoju dužinu.

Snimka: Snimano s kopna, total prizora, kamera statična, u jednom kadru. Kamera nije u libeli, morska je površina primjetno nagnuta u desno.

Trajanje: Prema DVD snimci film bez naslova traje 44 s.

Arhivirano: negativ Lumière perforacije, 2 pozitivske kopije Lumière perforacije, 1 pozitivska kopija Edison perforacije.

Prikazivanje: Film je prikazan 3. srpnja 1898. u Lyonu. Podaci o ranijoj bečkoj projekciji nisu istraženi.

Pozdrav s jarbola - Salut dans les vergues

Katalog *Društva Lumière* br. 837.

Snimatelj: Alexandre Promio

Datum snimanja: 28. ili 29. travnja 1898

Mjesto snimanja: Šibenik

Sadržaj: Brik iz filma br. 836. Vezan uz bovu, sidren i vezan s dva konopa s pramca. U daljini obala. Uz konopce se diže desetak pomorskih zastava, a uz njih se pedesetak mornara hitro počinje penjati uz ljestve, razmješta na križevima jarbola, skidaju kape i tri puta ih dižu uz zrak uz pozdrave (hura).

Snimka: Snimano s kopna, total prizora, kamera statična, u jednom kadru. Kamera nije u libeli, morska je površina primjetno nagnuta u desno.

Trajanje: Prema DVD snimci trajanje bez naslova 44 s.

Arhivirano: negativ Lumière perforacije, 1 duplikat-negativ Lumière perforacije, 1 pozitivna kopija Lumière perforacije, 1 pozitivna kopija Edison perforacije.

Prikazivanje: Film je prikazan 3. srpnja 1898. u Lyonu. Podaci o ranijoj bečkoj projekciji nisu istraženi.

Priprema za boj - Branle-bas de combat

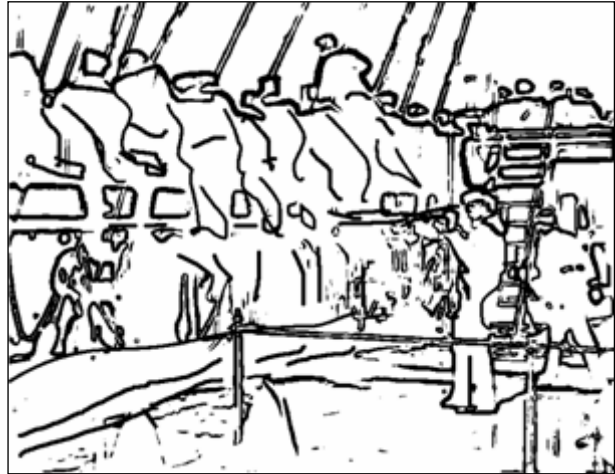
Katalog *Društva Lumière* br. 838.

Snimatelj: Alexandre Promio

Datum snimanja: 28. ili 29. travnja 1898

Mjesto snimanja: Pula

Sadržaj: Dio palube bojnog broda. Mornari leže na palubi naoružani puškama. Trubač koji stoji daje znak trubom. Mornari se penju uz ogradu koja je visine oko 2,5 m, a na podest s kojega zaštićeni mogu pucati u klečećem stavu. Razmještaju se uzduž ograde. Časnik nadgleda, a trubač trubi. Nakon što se razmjestila grupa od dvadesetak mornara u kadar ulazi

PRIPREMA ZA BOJ - CRTEŽ

još desetak, uspinje se stepenicama prema povišenom krmenom dijelu i razmještaju se uz ogradu. U stanju su pripravnosti, kleče na jednom koljenu i nišane puškama. Časnik se uspinje stepenicama na krmeni dio.

Snimka: Snimano na palubi broda, između širokog srednjeg plana i polutotala, kamera statična, u jednom kadru.

Trajanje: Prema DVD snimci film bez naslova traje 44 s.

Arhivirano: negativ Lumière perforacije, 2 pozitivske kopije Lumière perforacije, 1 pozitivska kopija Edison perforacije.

Prikazivanje: Film je prikazan 3. srpnja 1898. u Lyonu. Podaci o ranijoj bečkoj projekciji nisu istraženi.

Iskravanje i puščana paljba - Débarquement et le feu de mousqeterie

Katalog *Društva Lumière* br. 839.

Snimatelj: Alexandre Promio

Datum snimanja: 28. ili 29. travnja 1898

Mjesto snimanja: Pula

Sadržaj: Dio žala, krupni šljunak. U drugom planu kameni molo, u daljini na moru dva manja plovila. U kadar ulazi s lijeva čamac, prilazi žalu. Pun je naoružanih mornara. Na pramcu top koji ispaljuje hitac. Čamac se

zaustavlja u plićaku, mornari iskaču u plitku vodu, pucaju iz pušaka. Još se u vodi razvrstavaju u liniju, i dalje pucaju, izlaze na kopno i iz kadra. Nekolicina zaostalih mornara iskače u vodu. U čamcu ostaje samo posada i topnik. Na krmi čamca se vije velika zastava austro-ugarske mornarice.

Snimka: Snimano s kopna, total prizora, kamera statična, u jednom kadru.

Trajanje: Prema DVD snimci film bez naslova traje 44 s.

Arhivirano: negativ Lumière perforacije, 3 pozitivske kopije Lumière perforacije.

Prikazivanje: Film je prikazan 3. srpnja 1898. u Lyonu. Podaci o ranijoj bečkoj projekciji nisu istraženi.

*DÉBRQUEMENT ET FEU DE MOUSQUETERIE (No 839), ALEXANDRE PROMIO, PULA, 28. ILI 29. TRAVNJA 1898.
COPYRIGHT ASSOCIATION FRÈRES LUMIÈRE*

Regata (prolazak) - Régates (aller)

Katalog *Društva Lumière* br. 840.

Snimatelj: Alexandre Promio

Datum snimanja: 28. ili 29. travnja 1898

Mjesto snimanja: Šibenik

Sadržaj: Utrka čamaca. Uža lokacija snimanja ista kao i u filmovima 837. i 838, ali s bitno promijenjenom pozicijom kamere. Na moru u drugom planu brik iz filma 837. i 838. Uz pramac brika, koji je postavljen s pramcem ulijevo, vezan je čamac s mornarima. Na desnoj strani kadra je bojni brod - fregata ili korveta s tri jarbola. Vidi se s krmene strane

REGATA (PROLAZAK) - CRTEŽ

i vjerojatno je vezana uz mol. Između ta dva broda jedan čamac na vesla. U prvi plan s lijeva ulazi u kadar čamac s tri para vesla i šest veslača, a na krmi kormilar koji stoji. Na čamcu se vijori zastava austro-ugarske mornarice. Za tim čamcem ulazi drugi s pet pari vesala i deset mornara s kormilarom koji stoji, a za njim i treći takav. Kormilari zamasima ruke određuju ritam veslanja. Voze prema bojnem brodu. Načas izlaze iz kadra na desnoj strani i vraćaju se u kadar. Mornari žustro veslaju.

Po svemu sudeći, a i prema prizoru iz narednog filma čamcu idu prema startu, na kojem će se poredati u liniju za početak trke, koja se odvija u filmu *Regata (povratak)*,

Snimka: Snimano s kopna, total prizora, kamera statična, u jednom kadru.

Trajanje: Prema DVD snimci film bez naslova traje 34 s.

Arhivirano: negativ Lumière perforacije, 1 duplikat-negativ Lumière perforacije, 2 pozitivske kopije Lumière perforacije.

Prikazivanje: Film je prikazan 12. lipnja 1898. u Lyonu. Podaci o ranijoj bečkoj projekciji nisu istraženi.

Regata (povratak) - Régates (retour)

Katalog *Društva Lumière* br. 841.

Snimatelj: Alexandre Promio

Datum snimanja: 28. ili 29. travnja 1898

Mjesto snimanja: Šibenik

Sadržaj: Utrka čamaca. Isti prizor kao i u filmu br. 840, ali snimljen nekoliko minuta kasnije pri povratku čamaca. U prednjem planu s lijeve strane kadra čamac sa časnicima sucima utrke. Jedan se čamac s promatračima nalazi između dva broda. S desna ulijevo prema sudačkom čamcu skoro poredani u crtu vozi šest čamaca s po pet pari vesala, deset mornara i kormilarom. Kormilari zamasima ruke određuju ritam veslanja. Pobjeđuje čamac koji prolazi u prvom planu najbliže kameri. Sudac sa zastavicom označava trenutak prolaska kroz cilj. Nakon što prođu cilj u svim se čamcima dižu vesla okomito u zrak. Mornari ustaju u mašu kapama.

Regata (povratak) po svemu je sudeći prizor same kratke trke, a ne nastavak trke iz prethodnog filma *Regata (prolazak) – Régates (aller)*, kako bi se to iz naslova dalo zaključiti.

Snimka: Snimano s kopna, total prizora, kamera statična, u jednom kadru.

Trajanje: Prema DVD snimci film bez naslova traje 46 s.

Arhivirano: negativ Lumière perforacije, 2 pozitivske kopije Lumière perforacije.

Prikazivanje: Film je prikazan 12. lipnja 1898. u Lyonu. Podaci o ranijoj bečkoj projekciji nisu istraženi.

*REGATE (RETOUR), (NO 841), ALEXANDRE PROMIO, ŠIBENIK, 28. ILI 29. TRAVNJA 1898.
COPYRIGHT ASSOTIATION FRÈRES LUMIÈRE*

Trka mornara - Course de matelots

Katalog *Društva Lumière* br. 842.

Snimatelj: Alexandre Promio

Datum snimanja: 28. ili 29. travnja 1898

Mjesto snimanja: Pula ili Šibenik

Sadržaj: Prostor mornaričke baze. Uređena kamena obala. S lijeve strane komadić mora i nekoliko čamaca vezanih uz obalu. S desne strane platoa niska kamena kuća iznad koje je drveće. U dubini niska građevina, nad njom drveće a iza veće kameno brdo. Pred tom građevinom stoji velika grupa mornara u bijelim bluzama, tamnim hlačama i s tamnim kapama. Na sredini platoa manji i niski kameni zidić koji možda predstavlja kružni vrt s niskim raslinjem. Iz udaljene grupe mornara izdvaja se grupa od deset koja trčeći ide prema kameru. Pet prolazi pored lijeve, a pet pored desne strane "kružnog toka". Ukupno protrči šest grupa, a časnici ostaju sami u pozadini.

TRKA MORNARA - CRTEŽ

Snimka: Snimano s kopna, total prizora, kamera statična, u jednom kadru.

Trajanje: Prema DVD snimci film bez naslova traje 45 s.

Arhivirano: negativ Lumière perforacije, 2 pozitivske kopije Lumière perforacije.

Prikazivanje: Film je prikazan 25. rujna 1898. u Lyonu. Podaci o ranijoj bečkoj projekciji nisu istraženi.

Pretpostavka: Možda se ipak radi o snimci iz Šibeniku, jer zaključujući po naznakama brežuljku u drugom planu i obali u daljini, taj je okoliš sličan zaljevu šibenskih filmova. Taj bi se prostor mogao možda nalaziti na obali s koje je snimana regata (br. 840 i br. 841), odmah lijevo od postava kamere za te snimke. Već i sam podatak da je u dva dana snimano na dvije tako udaljene lokacije i s toliko sadržaja koji je opisan u izvješću F. Silasa, govori ne samo o dobroj organizaciji već i o uvjetima u kojima je sve bilo podređeno kameri, s nevelikim udaljavanjem od mikrolokacije snimanja. Pulski okoliš je sasvim drugačiji. To samo govori u prilog ovoj pretpostavci.

Zaključak

Sedam filmova iz produkcije *Društva Lumière*, koje je snimio Alexandre Promio u Šibeniku i Puli 28. i 29. travnja 1898., osim baštine svijeta, sigurno pripadaju zemljama austro-ugarskog naslijeđa, a posebice to su filmovi hrvatske povijesti i naše kulturno dobro. Snimljeni su u našoj zemlji i s našim mornarima. S najstarijim filmskim snimkama naše mornarice pomiče se sačuvani trag filmskog zapisa za šest godina unatrag, s 1904. na davnu 1898. godinu. Konačno, to su prema preciznom katalogu jedini filmovi snimljeni u Hrvatskoj koji su uvršteni u program filmova produkcije braće Lumière, a time i sačuvani. Zasigurno je snimljeno i nešto više, ali to iz tehničkih ili programskih razloga nije dospjelo do onodobnih kinogledatelja odnosno sačuvano do današnjih dana. Mjesto im je u *Hrvatskoj kinoteci*, koja će nadam se, jednoga dana s odgovarajućim smještajnim, tehničkim, kadrovskim i materijalnim potencijalom izrasti u samostalnu nacionalnu instituciju čuvanja, restauracije, obrade i istraživanja filmskog gradiva i filmske baštine te traženju njenog mjesta u "velikoj" povijesti.

Treba ih zapamtiti i uvrstiti u pregled povijesti razvoja filma u Hrvatskoj: kat. br. 836. *Dolazak i sidrenje broda - Arrivée d'un bateau et mise à l'ancre*, kat. br. 837. *Pozdrav s jarbola - Salut dans les vergues*, kat. br. 838. *Priprema za boj - Branle-bas de combat*, kat. br. 839. *Iskrčavanje i puščana paljba - Débarquement et le feu de mousqeterie*, kat. br. 840. *Regata (prolazak)- Régates (aller)*, kat. br. 841. *Regata (povratak) - Régates (retour)*, kat. br. 842. *Trka mornara - Course de matelots*.

PS – sasvim osobno

Zašto pišem o jednoj temi s područja arheologije filma, po drugi puta, kada mi to nije struka? Već duži niz godina, pišući knjigu o tehničkom razvoju pokretnih slika, od "Altamire do *multiplexa*", susrećem se s više zanimljivih podataka i navoda u člancima i popularno pisanim tekstovima, te na internetu, koji sjajno i novo zvuče u poznatoj povijesti filma, ali koje je teško provjeriti zbog nedostatka literature, dokumenata, a i mogućnosti uvida u strane arhive. Relevantne knjige nisu uvijek dostupne, u našim ih bibliotekama i knjižnicama nema, a i ne prevode

se. Učestalo se mora procjenjivati vjerodostojnost tih navoda, koji se ponekad pojavljuju u nekoliko nepodudarnih inačica, a potreban je i kritički odmak. Ipak, i na tim se mjestima iskopa pokoje zanimljivo zrnce.

Iako ima velikih bijelih mrlja, nove se stvari ne pojavljuju, a kada se nešto i nasluti teško je dosegnuti putove koji do njih vode. Mnogo je toga zapretno u jednostoljetnoj povijesti filma, mnogo je toga propalo ili pak svjesno bačeno, zapaljeno, preseljeno u druge arhive, kao što se je to nakon drugog Svjetskog rata dogodilo najvećem dijelu filmske arhive u Hrvatskoj.

Što se pak podataka tiče koji se odnose na najraniju povijest hrvatskoga filma i filma u Hrvatskoj, tu se izgleda zastalo s istraživanjima. Tu i tamo pojavi se pokoji podatak. Možda se čeka povrat nacionalne arhive iz *Jugoslovenske kinoteke*, koja će i hrvatskim autorima omogućiti da se temeljitije pozabave vlastitom poviješću.

Nakon osam mjeseci dopisivanja i telefoniranja te uz desetodnevni privatni boravak u Parizu, uz uredno plaćanje svih autorskih prava, materijala, filmova, fotografija i konzultacija, razumijem zašto se rijetko tko upušta u istraživanja koja su vezana za druge sredine u kojima se nalaze izvorni podaci. To je skoro nemoguće bez potpore institucija koje su utemeljene i financirane upravo i zbog takvih istraživanja. No, kod nas ne postoje one koje pokrivaju područje filma, instituta nema, katedre nema, a kinoteka je tek nedovoljno opremljeni i nedovoljno financirani odjel velike nacionalne arhive, bez kustosa, bez odgovarajućeg znanstvenog aparata. Nije otvoren prostor u kojem bi se našlo mjesta za programe i projekte koji se i time bave.

Imao sam sreću, u posjedu sam *DVD*-a sa sedam filmova koje je Alexandre Promio snimio u Hrvatskoj, otkrio sam, čini mi se, djelić nečega što Francuzi znaju, a nisu nam rekli jer ih nismo pitali. Sve su naveli u knjigama.

Kroz ovo sam istraživanje već i površnim uvidom zamijetio još neke detalje, crtice nedovoljno istražene povijesti, koji mogu biti zanimljivi ne samo meni već i povjesničarima filma. To sam naravno opet uočio kao

snimatelj, a ne kritičar, teoretičar ili povjesničar filma. Mi film sagledavamo iz druge vizure i s drugim predznanjem.

Na svršetku ove priče sa sretnim završetkom mogu se našaliti na moje "otkriće" parafrazirajući dosjetku mog oca koji je u šali znao reći, školujući me u mom filmskom zanimanju (a moju sestru u glazbenom): "Koštalo je ali i vrijedilo, osjećam se kao mecena, Strossmayer hrvatske (filmske) znanosti i umjetnosti."¹⁹

¹⁹ Zapravo, u ovom je istraživanju najviše vremena, truda i novaca uložila moja sestra, koja mi je u Parizu bila ključna osoba za kontakte i komunikaciju.

Literatura

- ** Filmovi u *Hrvatskoj kinoteci pri Hrvatskom državnom arhivu 1904 – 1940*, Prilozi za povijest hrvatskog filma i kinematografije, sv. 6, Hrvatski državni Arhiv – Hrvatska kinoteka, Zagreb 2003.
- ** *Filmska enciklopedija*, JLZ Miroslav Krleža, Zagreb 1986. i 1990.
- Nicole Brenez, Christian Lebrat, *Jeune, dure et pure! Une histoire du cinéma d'avant-garde et expérimental en France*, Cinémathèque Française - Edizioni Gabriele Mazzotta, Pariz, Milano 2001.
- Zvonimir Freivogel, *Austrougarski bojni brodovi I. svjetskog rata*, Adamić Digital point, Rijeka 2003.
- Duško Kečkemet, *Počeci kinematografije i filma u Dalmaciji*, Izdanja Muzeja grada Splita, Split 1969.
- Srđan Knežević, *Prvo i drugo prikazivanje filmova u Zagrebu*, Filmska kultura 153, Zagreb 1985.
- Dejan Kosanović, *Počeci kinematografije na tlu Jugoslavije do 1918. godine*, Institut za film – Univerzitet umetnosti, Beograd 1985.
- Dejan Kosanović, *Prvi koraci filma u Rijeci 1896 – 1918.*, u knjizi: *Kinematografija u Rijeci*, Muzej grada Rijeke, Rijeka 1997.
- Enes Midžić, *Slika u pokretu, razvoj kinematografske tehnike*, rukopis u postupku izdavanja, Zagreb 2006.
- Enes Midžić, *Pokretne slike, filmska kinematografija*, Areagrafika, Zagreb, 2006 (u tisku)
- Dario Petković, *Ratna mornarica austro-ugarske monarhije: brodovi u K. u. K. Kriegsmarine s prijelaza iz 19. u 20. stoljeće do kraja Prvog svjetskog rata*, C.A.S.H., Pula 2004.
- Jean-Claude Seguin, *Alexandre Promio ou les énigmes de la lumière*, Éditions L'Harmattan, Paris 1999.
- F. Silas, *Le Cinématographe français à l'Exposition jubilaire de Vienne*, Bulletin du photo-club de Paris, no 88, Pariz 1898.
- Ivo Škrabalo, *Između publike i države, Povijest hrvatske kinematografije 1896 – 1980.*, Znanje, Zagreb 1984.
- Ivo Škrabalo, *101 godina filma u Hrvatskoj (1896 - 1997)*, Nakladni zavod Globus, Zagreb 1998.